

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een meer structurele inzet van de videoconferentie in strafzaken? Lessen uit empirisch-juridisch onderzoek naar de ervaringen met digitaal horen tijdens de COVID19-pandemie

Boone, M.M.; Dubelaar, M.J.; Wingerden, S.G.C. van

Citation

Boone, M. M., Dubelaar, M. J., & Wingerden, S. G. C. van. (2022). Een meer structurele inzet van de videoconferentie in strafzaken?: Lessen uit empirisch-juridisch onderzoek naar de ervaringen met digitaal horen tijdens de COVID19-pandemie. *Nederlands Juristenblad*, 97(11), 830-836. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3303441>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3303441>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een meer structurele inzet van de videoconferentie in strafzaken?

Lessen uit empirisch-juridisch onderzoek naar de ervaringen met digitaal horen tijdens de COVID19-pandemie

Miranda Boone, Marieke Dubelaar & Sigrid van Wingerden¹

Zittingen waarbij de verdachte via een videoverbinding door de rechter wordt gehoord hebben in het coronatijdperk een hoge vlucht genomen. Welke lessen kunnen er getrokken worden uit deze ervaringen met telehoren en welke principiële bezwaren en praktische obstakels moeten overwonnen worden om het telehoren een structurele plek in de strafrechtspraktijk te geven? Dit zijn urgente vragen in het licht van de aangekondigde voorstellen om telehoren een vaste rol te geven in de strafrechtspleging. Auteurs doen verslag van empirisch onderzoek dat is verricht naar de inzet van digitale middelen ten behoeve van het horen van verdachten en de effecten daarvan op positie van verdachten in het strafproces. De bevindingen nopen tot nadere bezinning.

1. Inleiding

Eind november kondigde de toenmalige minister van Rechtsbescherming vergaande plannen aan om zittingen met verdachten die zich in de Extra Beveiligde Inrichting (EBI) bevinden op korte termijn zoveel mogelijk te laten plaatsvinden door middel van hoogwaardige videoverbindingen.² Op deze wijze wordt beoogd het aantal vervoersbewegingen met deze 'buitencategorie' verdachten te verminderen, omdat deze tot ernstige verkeersoverlast en veiligheidsrisico's voor de omgeving leiden. Of het (structureel) videohoren tot deze categorie verdachten beperkt zal blijven, is maar de vraag nu in dezelfde brief wordt aangekondigd dat extra afdelingen met intensief toezicht zullen worden gecreëerd voor verdachten die niet voor plaatsing in de EBI in aanmerking komen, maar wel op een zogenaamde GVM-lijst (voor verdachten met een hoog vlucht- of maatschappelijk risico) staan. De minister heeft zich laten inspireren door de situatie in Italië, waar het digitaal horen van verdachten vanuit extra beveiligde inrichtingen al op enige schaal gebeurt. Tevens bezint de Rechtspraak zich op de mogelijkheid om ook in 'gewone' zaken videoverbindingen meer structureel in te zetten ten behoeve van raadkamerzittingen en zogeheten pro-formazittingen. Daarmee zou mogelijk de efficiëntie van de procedure kunnen worden bevorderd en de verdachte de reis naar het gerechtshof en lange wachttijden aldaar worden bespaard. Zittingen

waarbij de verdachte via een videoverbinding door de rechter wordt gehoord, het zogenaamde telehoren, hebben in het coronatijdperk een hoge vlucht genomen.

In deze bijdrage reflecteren wij op de plannen inzake de EBI en de meer structurele inzet van de videoconferentie ten behoeve van het horen van verdachten op de terechtzitting. Welke lessen kunnen we trekken uit de ervaringen met telehoren tijdens de coronacrisis en welke principiële bezwaren en praktische obstakels moeten overwonnen worden om het telehoren een structurele plek in de strafrechtspraktijk te geven? Deze vragen beantwoorden we mede op basis van de bevindingen uit ons onderzoek naar de gevolgen van de coronamaatregelen voor onder meer het strafrecht, waarbij uitgebreid empirisch onderzoek is verricht naar de inzet van digitale middelen ten behoeve van verdachten en de effecten daarvan op de positie van verdachten in het strafproces.³ Dit onderzoek bestond uit een bureaustudie naar de toepasselijke regelgeving, het interviewen van beroepsbeoefenaren (o.a. rechters, officieren van justitie en advocaten) en uit een grootschalige survey onder gedetineerden.⁴

2. Juridisch kader en grootschalige inzet videoconferentie tijdens corona en daarbuiten

Reeds voor de start van de COVID19-pandemie bestond de mogelijkheid om gebruik te maken van een videocon-

Vóór corona kwam zo'n zitting tien keer per week voor, tijdens corona wel 400 keer per week

ferentie ten behoeve van het horen van verdachten en andere procesdeelnemers. Artikel 131a Sv en het Besluit videoconferentie voorzien daarin. Deze mogelijkheid werd echter relatief beperkt gebruikt en niet systematisch ingezet. Vóór corona kwam zo'n zitting tien keer per week voor, tijdens corona wel 400 keer per week.⁵ Om geheel digitale zittingen te houden dan wel verdachten op grotere schaal zonder hun instemming op afstand te horen, waren aanpassingen in het juridisch kader noodzakelijk.

In artikel 2 van het Besluit videoconferentie, zoals van toepassing vóór de coronacrisis,⁶ werden diverse categorieën verdachten en veroordeelden – en ook die van enkele specifieke strafbare feiten – uitgezonderd van de mogelijkheid om via een videoverbinding te worden gehoord. Ook was bepaald dat videoconferentie bij de voorgeleiding in het kader van de inbewaringstelling en op een inhoudelijke behandeling ter terechtzitting van de meervoudige kamer (MK) alleen kon geschieden met instemming van de verdachte of diens raadsman.⁷ Bij de uitbraak van de crisis is met spoed het al gereedliggende gewijzigde Besluit videoconferentie aangenomen, waarin de categorische uitzonderingen op het gebruik van videoconferentie werden geschrapt. Via artikel 27 lid 2 van de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid (hierna: Tijdelijke wet) die thans nog steeds van kracht is, is tevens het instemmingsvereiste dat geldt voor de inhoudelijke behandeling door de MK en het verhoor in het kader van de inbewaringstelling (tijdelijk) buiten toepassing verklaard.⁸ De spoedwetgeving maakt het derhalve mogelijk om verdachten ook tegen hun wil via een videoconferentie te horen, ook bij de inhoudelijke behandeling van hun zaak door de MK.⁹

Met de aanpassing van het Besluit videoconferentie en de Tijdelijke wet werd het mogelijk om in feite alle type zaken – raadkamer, pro forma en inhoudelijk – de videoconferentie ten behoeve van het horen van de verdachten (en andere procesdeelnemers) in te zetten. Echter, de Rechtspraak heeft dit – de beginfase uitgezonderd – alleen op grote schaal gedaan ten behoeve van zittingen die worden gehouden met het oog op het toetsen van de voorlopige hechtenis. De keuze om verdachten in dit soort zittingen niet fysiek te laten komen, was vooral ingegeven door de wens om de vervoersbewegingen in en uit de penitentiaire inrichting (P.I.) en het daarmee gepaard gaande besmettingsgevaar te beperken. Telehoren is echter ook ingezet bij de inhoudelijke behandeling van supersnelrechtzaken en, op kleinere schaal, ook bij andere inhoudelijke zaken, hoewel het dan wel op vrijwillige basis gebeurde.

Om videohoren op grote schaal mogelijk te maken, was het noodzakelijk de telehoorfaciliteiten bij zowel de P.I.'s als de rechtbanken substantieel uit te breiden. Bij de P.I.'s werden hoorstudio's ingericht vanwaar verdachten hun zittingen via videoverbinding konden volgen. Tijdens een zitting verbleef de verdachte dan in de aparte video-ruimte in de P.I., terwijl de rechter(s), de officier van justitie en de griffier zich in de zaal bevonden. Aan de advocaat werd de keuze gelaten om ofwel in de zittingszaal ofwel bij de verdachte in de P.I. aanwezig te zijn. Om afstemmingsproblemen met het inplannen van zittingen door de rechtbanken te voorkomen werd een landelijk coördinatiepunt opgericht bij de Dienst Vervoer en Ondersteuning (DV&O).¹⁰ Omdat de telehoorcapaciteit beperkt was en om het plannen te vergemakkelijken werden tijdslots ingesteld, waarbinnen een zaak moest worden behandeld.

3. Praktische obstakels

Aan het begin van de coronaperiode waren er veel praktische problemen met het maken van een videoverbinding tussen de rechtbank en de verdachte. Inmiddels zijn alle P.I.'s voorzien van aparte videoruimtes met een directe verbinding naar de rechtbanken (in plaats van via Skype Business). Er is al veel verbeterd, maar toch zijn er nog problemen die de rechtspositie van de verdachte ondergraven.

Auteurs

1. Prof. mr. M.M. Boone is hoogleraar Criminologie en vergelijkende penologie aan de Universiteit Leiden. Prof. mr. M.J. Dubelaar is hoogleraar straf(proces)recht aan de Radboud Universiteit, Nijmegen. Mr. S.G.C. van Wingerden M.Sc. is universitair hoofddocent bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie, Universiteit Leiden.

Noten

2. Kamerstukken II 2021/22, 29 911, nr. 339, p. 5.
3. M.M. Boone, M.J. Dubelaar, S.G.C. van Wingerden, R. Holterman & A. Pivaty, 'Gevolgen van Covid-19 voor de strafrecht-spraak', in: M. ter Voert e.a., COVID-19

voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugd- en vreemdelingenrecht, 2022. www.ru.nl/publish/pages/1037362/rapport_gevolgen_van_covid-19_16-3-2022_definitieve_en_volledige_versie.pdf.

4. Voor een uiteenzetting van de wijze waarop deze methoden zijn ingezet, verwijzen wij naar het onderliggende rapport.

5. www.dji.nl/binaries/dji/documenten/jaarverslagen/2021/07/09/jaarverslag-2020-dvo/Jaaroverzicht+DVenO+2020.pdf.

6. Besluit van 27 november 2006, houdende de wijziging van het Besluit videoconferentie, Stb. 2006, 610.

7. Besluit van 27 november 2006, houdende de wijziging van het Besluit videoconferentie, Stb. 2006, 610. In het wetsvoorstel Modernisering Wetboek van Strafvordering is in artikel 1.11.4 lid 1 sub b voorzien dat dit instemmingsvereiste zal worden uitgebreid voor behandeling door de enkelvoudige kamer (zie de ambtelijke versie van juli 2020).

8. Daarnaast voorziet de Tijdelijke Wet in art. 28 in het houden van een geheel digitale zitting waarbij ook de rechter, officier van justitie en advocaat zich op afstand bevinden, maar van deze mogelijkheid is in strafzaken niet of nauwelijks gebruik gemaakt zo blijkt uit ons onderzoek. De plannen gaan ook niet in de richting van

het handhaven van deze mogelijkheid.

9. Kamerstukken II 2019/20, 35 434, nr. 3, p. 13. Bij de raadkamer gevangenhouding en zogenaamde pro-forma zittingen was dit reeds mogelijk, met dien verstande dat het oude Besluit videoconferentie bepaalde dat in beginsel geen gebruik zou worden gemaakt van een videoconferentie bij verdachten met een zodanige auditieve of visuele handicap dat videoconferentie afbreuk doet aan zijn inbreng of positie in het strafproces, dan wel aan de rechten van andere procesdeelnemers.

10. Zie ook A.J. de Korte, 'Wordt telehoren het "nieuwe normaal" binnen het strafproces?' *Sancties* 2020/59.

April 2020, Rechtbank Den Haag, de verdachte zal op scherm verschijnen © Phil Nijhuis / ANP

Tijdslots

Allereerst is er het logistieke probleem van de beperkte tijdslots. Dit probleem deed zich vooral in het begin van de coronacrisis sterk voelen toen de telehoorcapaciteit bij de P.I.'s uiterst gering was, maar vormt in beperktere mate nog steeds een probleem omdat er tussen P.I.'s en verschillende rechtbanken geschakeld moet worden en afwijking van de gemaakte planning maar in beperkte mate mogelijk is. Uit ons onderzoek komt naar voren dat het geregeld gebeurde dat verdachten niet of niet op tijd werden aangevoerd, bijvoorbeeld omdat het personeel met lunchpauze was of de gedetineerde zelf in quarantaine zat. Ook als de verdachte maar enkele minuten te laat kwam, wat in de hectiek van het gevangeniswezen makkelijk kan voorkomen, is dat op een zitting waarvoor misschien maar vijftien minuten is ingeruimd al heel vervelend, wat ook blijkt uit de opmerkingen die gedetineerden in de survey maakten. Als de behandeling langer duurde dan het tijdslot, kon dat de rechter voor een pijnlijk dilemma plaatsen: aan de gedetineerde vragen om voor de rest van de zitting afstand te doen van zijn aanwezigheidsrecht zodat de zaak kan worden afgerond, of de zaak aanhouden, met vertraging tot gevolg.¹¹ Het langere verblijf in voorlopige hechtenis die met de vertraging gepaard ging, vormde veelal reden voor de verdachte en zijn raadsman

om dan maar in te stemmen met de gang van zaken, althans daar niet tegen te protesteren. Het is in dit verband wel voorgekomen dat verdachten al voor de afronding van de zaak gevraagd werd hun laatste woord uit te spreken. Daarna ging het beeld voor de verdachte op zwart, maar ging de behandeling door.

Kwaliteit van de verbindingen

Een ander probleem betreft de kwaliteit van de verbindingen. Zo rapporteerden zowel de geïnterviewde beroepsbeoefenaren als gedetineerden problemen in het tot stand brengen van de verbinding en in de verstaanbaarheid. Van de 138 respondenten die tijdens corona een videozitting hebben gehad en deelnamen aan onze survey, geeft 58% aan nadelen te hebben ervaren van de videozitting. De verbinding was bijvoorbeeld zo slecht, dat zij niet goed konden zien en horen wat er in de zittingszaal gebeurde (38 keer genoemd) of ze kregen überhaupt geen verbinding en werden voortijdig afgekap (10 keer genoemd). Weliswaar is het nodige verbeterd voor wat betreft de kwaliteit van de videoverbinding, maar optimaal is het nog steeds niet.

Camera-opstelling

Nog afgezien van haperende verbindingen en beperkte tijdslots is ook de cameraopstelling een probleem. De ver-

Van de 138 respondenten die tijdens corona een videozitting hebben gehad en deelnamen aan onze survey, geeft 58% aan nadelen te hebben ervaren van de videozitting

Ook rechters vinden het lastiger om contact met de verdachte te maken via een videoverbinding

dachte wordt levensgroot in beeld gebracht, maar ziet zelf de rechtbank uitsluitend op afstand waardoor het lastiger wordt om het verloop van de zitting te volgen en non-verbale communicatie te lezen. Bovendien is de camera gericht op de rechtbank. De verdachte kan daardoor niet zien wie er nog meer in de rechtszaal aanwezig is. Uit onze interviews blijkt ook dat rechters het via een videoverbinding lastiger vinden om contact met de verdachte te maken:

‘Maar je merkt het bijvoorbeeld wel als iemand echt bijvoorbeeld psychische problemen heeft en daardoor lastig communiceert, dan merk je het. Want bijvoorbeeld als je iemand tot de orde moet roepen, als je iemand wilt afremmen of wat dan ook, of bij de les wilt houden, dan is dat veel moeilijker met zo’n verbinding dan wanneer iemand gewoon in de zaal zit. Je kunt veel minder goed timen, je kunt veel minder goed waarnemen hoe iemand reageert. De communicatie verloopt dan echt niet zo goed als normaal. En juist van dat soort problematische gevallen is het heel belangrijk dat, ja dat dat wel goed gaat. Dus dat die communicatie optimaal is.’

‘Het ging om een kwetsbare man, met wie communiceren überhaupt een uitdaging is, die nu weigerde om naar het videoscherm te kijken.’

Procesdeelnemers zijn het er in het algemeen wel over eens dat deze psychisch kwetsbare verdachten niet digitaal gehoord zouden moeten worden, maar het probleem is dat die beslissing om digitaal te horen door de rechter voorafgaand aan de zitting wordt genomen en dat er dan weinig of geen overleg is over welke zaken al dan niet door videoconferentiepraktijk moeten worden behandeld. Dan kan het gebeuren dat men pas op de zitting wordt geconfronteerd met een verdachte die veel beter fysiek had kunnen worden gehoord.

Overlegmogelijkheden met advocaat

Een ander praktisch probleem in relatie tot de inzet van de videoconferentie betreft het (vertrouwelijke) contact tussen verdachte en zijn advocaat. Dit werd bij de opmerkingen die respondenten aan het einde van de vragenlijst konden maken, vaak als pijnpunt genoemd. Als de verdachte in de P.I. zit en de advocaat is op de rechtbank aan-

wezig, dan kunnen zij niet kort voorafgaand aan de zitting met elkaar overleggen. Een door ons geïnterviewde rechter merkt daarover op:

‘Het vervelende voor de verdachte is dat het niet mogelijk is om even vertrouwelijk overleg te hebben met z’n advocaat. Iets wat voorheen volstrekt vanzelfsprekend was. Juist waar je nog zit in die voorlopige hechtenisfase, want daar hebben we het hier nu over. Nog relatief in het begin van een strafproces is het heel vaak zo dat er nog vrij *last minute* – een dag voor de zitting is geen uitzondering – informatie binnenkomt. Aanvullende processen-verbaal komen vaak heel erg laat nog binnen. Voor de advocaat is het dan heel lastig om daarover nog te spreken met z’n cliënt.’

Eén van de rechters die wij hebben geïnterviewd gaf aan de verdachte nog wel eens in de gelegenheid te stellen om kort te overleggen met zijn advocaat voordat de zaak behandeld werd: de rechters, officieren van justitie en griffier verlieten dan even de zittingszaal. Maar dit zijn uitzonderingen: meestal kan de raadsman zijn cliënt niet spreken vlak voor aanvang van de zitting.

4. Principiële problemen en bezwaren bij het horen van verdachte via een videoconferentie

De praktische problemen zoals besproken in de vorige paragraaf, hebben gevolgen voor belangrijke rechten van de verdachte, zoals het aanwezigheidsrecht, het recht op effectieve deelname aan het proces en het recht op rechtsbijstand als onderdelen van het recht op een eerlijk proces (artikel 6 EVRM). Voor een uitgebreide bespreking van de inhoud van die rechten en de uitoefening daarvan in crisistijd verwijzen wij naar de grondrechtenanalyse, uitgevoerd door Glas, Geertsema, Bruning & Pivaty in een ander hoofdstuk van het rapport.¹² Hoewel hun eindoordeel is dat in het strafrecht grondrechten in de kern overleefd zijn gebleven gedurende de pandemie, komen er diverse kwetsbaarheden aan het licht voor wat betreft de inzet van telehoren. In het navolgende bespreken we de verschillende grondrechten die als gevolg van de grootschalige inzet van het telehoren onder druk zijn komen te staan. Wij leggen daarbij niet zozeer de nadruk op de minimumwaarborgen van het EVRM, maar op de in ons onderzoek gesignaleerde knelpunten en de beleving van rechtzoekenden en van beroepsbeoefenaren (de empirische legitimiteit).

Aanwezigheidsrecht

Het eerste recht dat in coronatijd onder druk is komen te staan, is het aanwezigheidsrecht. Hoewel het aanwezigheidsrecht als zeer fundamenteel wordt beschouwd, is het niet absoluut. Berechting in afwezigheid van de verdachte is in ieder geval toegestaan als hij zelf ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht, of bewust afwezig is

11. De mate van vertraging zal afhangen van het type zitting. Bij een raadkamer gevangenhouding kan betrekkelijk snel een andere datum worden gevonden, maar

voor een inhoudelijke behandeling ligt dat moeilijker.

12. L. Glas, K. Geertsema, M. Bruning & A. Pivaty, ‘De bescherming van grondrechten’,

in: M. ter Voert e.a., *COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het*

straf-, civiele jeugd- en vreemdelingenrecht, 2022, hfdst. 7, p. 253-336.

In de praktijk blijkt het regelmatig te zijn voorgekomen dat een verdachte niet per video verscheen, maar dat niemand wist of hij nu wel of niet afstand had gedaan, terwijl de zaak toch gewoon werd behandeld

om aan berechting te ontkomen. In welke andere gevallen berechting in afwezigheid van de verdachte is toegestaan, wordt door de rechter bepaald op basis van de omstandigheden van het concrete geval.¹³ Als de verdachte de zitting volgt via een videoverbinding, telt dat in de zienswijze van het EHRM als aanwezigheid.¹⁴

Ons onderzoek heeft echter laten zien dat het aanwezigheidsrecht in ieder geval in de beginperiode van corona in bepaalde zaken geweld is aangedaan, bijvoorbeeld doordat P.I.-medewerkers niet in de gelegenheid waren om de verdachte uit zijn cel naar de videoruimte te begeleiden. Ook kwam het voor dat de verdachte niet naar de videoruimte gebracht kon worden omdat er een calamiteit in de P.I. was waardoor iedereen op cel moest blijven. Daarnaast kwam het voor dat als een zaak langer dan het tijdslot van 45 minuten duurde, aan de verdachte werd gevraagd om afstand te doen van zijn aanwezigheidsrecht voor de rest van de zitting, zodat de zaak niet aangehouden hoefde te worden. Het is dan de vraag hoe vrijwillig de afstand gedaan is, gezien het onaantrekkelijke alternatief van aanhouden.

Daar staat tegenover dat wij uit ons onderzoek de indruk kregen dat het aanwezigheidsrecht door videozittingen ook juist beter is geëffectueerd. Er lijkt minder afstand te zijn gedaan van het aanwezigheidsrecht bij bijvoorbeeld de raadkamer gevangenhouding, omdat voor verdachten de drempel lager is om aan dergelijke zittingen deel te nemen. Zij hoeven niet lang in een busje te zitten en de hele dag in een ophoudcel op de rechtbank te wachten, zij hoeven alleen even naar de videoruimte te lopen. Tegelijkertijd valt bij dit voordeel ook een kritische kanttekening bij te plaatsen, nu al lang bekend is dat het vervoer naar de rechtbank en het verblijf in de ophoudcellen van het gerecht als heel belastend worden ervaren en het daarom juist vanwege het grote belang dat verdachten hebben bij het effectueren van het aanwezigheidsrecht voor de hand had gelegen die omstandigheden al te verbeteren.¹⁵

In de praktijk blijkt het regelmatig te zijn voorgekomen dat een verdachte niet per video verscheen, maar dat niemand wist of hij nu wel of niet afstand had gedaan, terwijl de zaak toch gewoon werd behandeld. Een van de deelnemers van onze *expert meeting* gaf aan dat dit in toekomstige wetgeving veel beter zou moeten worden geregeld, mocht besloten worden door te gaan met het gebruik van digitale middelen in het strafproces:

‘Met andere woorden: ook als je dus in een later stadium videoconferentie wilt blijven hanteren, dan zul je in de wetgeving volgens mij veel duidelijker moeten zijn over wat dat dan is, afstand doen van je aanwezigheidsrecht en hoe dat dan gaat. Daar zou je bij

wijze van spreken alleen maar moeten voorschrijven hoe je dat dan doet. En dat dat dus ook maar op één manier kan gebeuren.’

Recht op effectieve deelname aan het proces

Hoewel het EHRM het aanwezigheidsrecht in beginsel niet geschonden acht als de verdachte via een videoverbinding is gehoord, kijkt het EHRM wel of het videohoren een legitiem doel dient in de desbetreffende zaak.¹⁶ Het EHRM schaaft dit onder het recht op een effectieve deelname aan het proces¹⁷ en zal in dat verband ook vaststellen of de verdachte via de videoverbinding zijn andere in artikel 6 EVRM neergelegde deelrechten afdoende heeft kunnen uitoefenen (zoals het recht op rechtsbijstand, waarover hierna meer).¹⁸ Indien dat niet het geval is, zal dat leiden tot een schending van artikel 6 EVRM. Om het recht op effectieve deelname goed te kunnen uitoefenen moet de verdachte de zitting goed kunnen volgen. Uit de *surveys* onder gedetineerden blijkt dat de ervaringen van gedetineerden op dit punt zijn heel wisselend zijn geweest. Sommige respondenten konden het goed volgen, maar er zijn ook veel klachten. Een van de gedetineerden geeft aan dat ‘door de slechte geluidstechniek de zitting voor mij vrijwel onverstaanbaar was, waardoor ik het geheel amper volgen kon en mij pas na afloop door middel van een telefonische samenvatting door mijn advocaat duidelijk is geworden hoe het geheel verlopen was en wat de uitspraak van de rechter was’. Weer een andere gedetineerde meent dat een rechtszitting via een videoverbinding niet echt lijkt: ‘Heel anders dan op de rechtbank en lijkt ook of dan niet belangrijk is wat je zegt en het gaat veel te snel’. Een ander brengt naar voren dat naar de rechtbank gaan beter is dan een videozitting: ‘Je kan elkaar aankijken, beter verstaan, praten met je advocaat, als je iets niet snapt’. Eén gedetineerde vat zijn gevoelens samen: ‘Videorechtspraak hoort niet!’.

Of het nu hoort of niet in de beleving van rechtszoekenden, de rechtspraak van het EHRM laat er wel de ruimte toe zolang dit een legitiem doel dient. Volgens het EHRM moet de rechter er wel voor zorgen dat ook de verdachte het verloop van de zitting goed kan volgen en ook daadwerkelijk kan deelnemen. Uitgangspunt is immers dat de verdachte geen ‘*substantial disadvantage*’ lijdt ten opzichte van de andere procespartijen.¹⁹

Recht op adequate verdediging

Uit ons onderzoek komt ook naar voren dat het recht van de verdachte op een adequate verdediging tijdens de pandemie zwaar onder druk is komen te staan. Dit recht kan worden afgeleid uit artikel 6 lid 3 sub c EVRM en wordt beschouwd als een van de fundamentele elementen van een eerlijk proces.²⁰ Het gaat daarbij niet alleen om toe-

gang tot een advocaat maar ook om het waarborgen van de vertrouwelijkheid van de communicatie.²¹ Het recht op effectieve rechtsbijstand is in het bijzonder van belang wanneer de verdachten met behulp van een videolink met de rechtbank communiceren²² en de problemen die zowel advocaten als gedetineerden rapporteerden waren aanzienlijk.

In het voorgaande werd al gerefereerd aan de problemen met het overleg voorafgaand aan de zitting. Ook tijdens de zitting is geen non-verbale of gefluisterde communicatie mogelijk – en al helemaal niet vertrouwelijk –, omdat de verdachte en de advocaat elkaar niet kunnen zien. Een verdachte gaf bij onze survey aan: ‘Toen mijn advocaat zijn pleitnota voorlas, ging hij staan. Toen keek ik tegen zijn buik aan’. Dat de advocaat en zijn cliënt niet in elkaars nabijheid zijn, leidt tot frustratie bij advocaten die zich beperkt voelen in hun mogelijkheden een goede

Dat de advocaat en zijn cliënt niet in elkaars nabijheid zijn, leidt tot frustratie bij advocaten die zich beperkt voelen in hun mogelijkheden een goede verdediging te voeren

verdediging te voeren.²³ Een van de advocaten die heeft meegewerkt aan het onderzoek verwoordt de beperkingen als volgt:

‘Aan de kant van de rechtbanken heb ik dus meermaals gehad dat ik dan in de zaal was en dan mijn cliënt via videoscherm aanwezig, maar dan kan hij mij dus niet zien, omdat de opstelling zo is dat dat scherm daartegenover de rechters is en ik daarachter of naarnaast zit. En dan krijg je dus van die dingen als dat ik even naar voren mag lopen om te zwaaien, zodat mijn cliënt wel echt weet dat ik er ben. Je moet gewoon met je advocaat kunnen com-

municeren tijdens een zitting en dat gaat dan gewoon niet. En sterker nog, ik heb echt weleens gewoon maar heel hard er doorheen geroepen omdat ik echt vond dat mijn cliënt zijn mond moest houden. En normaal in een zittingszaal tik je hem even aan, of kan je nog even met je gezicht een beetje sturen.’

De advocaat kan ervoor kiezen om de zitting vanuit de PI bij te wonen. Dit levert een onmogelijke spagaat voor hem op. Als hij naar de P.I. gaat, dan is hij weliswaar in nabijheid van zijn cliënt, maar aanwezigheid in de P.I. heeft voor het voeren van een goede verdediging ook nadelen. Het pleidooi van de advocaat kan via een videoverbinding minder sterk overkomen vergeleken met een pleidooi in de rechtszaal vanwege de digitale afstand waarover zijn boodschap gecommuniceerd moet worden. De nadelen van de videoconferentie, zoals de tijdslots en de kwaliteit van de verbindingen, gelden dan ook voor de advocaat. In de huidige situatie wordt de advocaat derhalve voor een groot dilemma geplaatst.

5. Conclusie en discussie

De vraag is wat de Rechtspraak zal meenemen uit de ervaringen die zijn opgedaan in coronatijd bij de in de inleiding genoemde initiatieven tot grootschaliger en structurele vormen van videorechtspraak.

Hierboven hebben wij op basis van ons onderzoek naar de gevolgen van de coronamaatregelen voor de rechtspraak en verdachten uiteengezet welke praktische obstakels en principiële bezwaren bestaan tegen telehoren. Die doen zich vooral voor met betrekking tot verdachtes aanwezigheidsrecht, het recht op effectieve deelname aan het proces en het recht op een adequate verdediging.

Voorwaarde voor de inzet van telehoren is in ieder geval dat de verdachte daarvan geen wezenlijk nadeel ondervindt en daadwerkelijk effectief kan deelnemen. De techniek vormt daarin een belangrijk obstakel. Gedurende de coronapandemie is er op dit punt het nodige verbeterd. Dat valt ook terug te zien in de resultaten van onze survey onder gedetineerden: respondenten die hun videozitting na oktober 2020 hadden, waren aanmerkelijk positiever dan respondenten die hun een zitting in het eerste halfjaar van het coronatijdperk hadden. Van een gelijk speelveld is echter nog lang geen sprake. De vraag is echter of dat ooit goed te bereiken valt wanneer de verdachte zich als enige op afstand bevindt. Een oplossing kan zijn gelegen in een alternatief voor de online deelname van een deel van de partijen aan een traditionele zit-

13. Verwijzing naar ons rapport; ook *Kamerstukken II*, 2021/22, 29754, nr. 622, Brief van 4 november 2021 van de Minister van Justitie en Veiligheid over terrorismebeveiliging.

14. Glas e.a. 2020, p. 285 en 287.

15. Zie hierover het rapport van de Nationale ombudsman ‘Onaanvaardbaar opont-houd: een onderzoek uit eigen beweging naar de duur en wijze van opvang van gedetineerden in ophoudkamers van het

cellencomplex in een gerechtsgebouw’ van 18 december 2017.

16. EHRM 5 oktober 2006, 45106/04 (*Marcello Viola/Italië*), par. 67.

17. Zie Glas e.a. 2022, p. 287.

18. EHRM 5 oktober 2006, 45106/04 (*Marcello Viola/Italië*), par. 76.

19. EHRM 5 oktober 2006, 45106/04 (*Marcello Viola/Italië*), par. 67 en 76.

20. EHRM 27 november 2008, 36391/02, (*Salduz/Turkey*), par. 51.

21. EHRM 6 december 2012, 12323/11, (*Michaud/Frankrijk*), par. 118; EHRM 28 november 1991, 12629/87 (*S/Zwitserland*), par. 48.

22. EHRM 8 december 2020, 32984/06, (*Stafeyev/Rusland*), par. 39.

23. Op dezelfde problemen wordt ook al gewezen in Van Wingerden & Vanderveen 2021 en De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020; P. Gibbs, *Defendant on video-conveyer belt justice or a revolution in access*, Londen: Transform Justice, 2017. Volgens

een experimentele studie van Rossner en Tait werden verdachten die samen met hun advocaat op zitting verschenen (of dat nu fysiek was of online) als meer eerlijk ervaren dan verdachten die alleen verschenen. M. Rossner, D. Tait & M. McCurdy, ‘Justice reimagined: challenges and opportunities with implementing virtual courts’, *Current Issues in Criminal Justice* 2021, p. 94-110.

Om het recht op effectieve deelname goed te kunnen uitoefenen moet de verdachte de zitting goed kunnen volgen

ting, de *'distributed courtroom'*.²⁴ Daarin krijgen alle procesdeelnemers een plek in de virtuele rechtszaal op een vergelijkbare manier als in de fysieke rechtszaal. Een experimentele studie laat zien dat dit het gevoel van een gelijk speelveld en ervaren rechtvaardigheid aanzienlijk kan vergroten.²⁵

Uit de nog schaarse literatuur die over digitale rechtspraak is verschenen, blijkt dat niet zozeer de rechtvaardigheid van de strafrechtelijke procedure op het spel staat (empirische studies laten niet zien dat de rechter tot andere oordelen komt),²⁶ maar wel de ervaren rechtvaardigheid, de wijze waarop de rechtspraak door procesdeelnemers en het publiek wordt beleefd. Het risico bestaat dat juridische rituelen die altijd als cruciaal zijn beschouwd voor de rechtspraak gemarginaliseerd worden naarmate de fysieke verschijning van het gerecht meer uit het zicht raakt en daarmee ook het gewicht dat wordt toegekend aan de rechtspraak zelf.²⁷ Zo maakt alleen al de keuze voor de wijze waarop procesdeelnemers in beeld worden gebracht en de achtergrond waartegen dat het geval is, veel verschil in de wijze waarop de zitting door de procesdeelnemers beleefd wordt.²⁸ Ten minste zouden alle deelnemers zichtbaar en in gelijke mate hoorbaar moeten zijn, een herkenbare plek in het beeld moeten hebben en op vergelijkbare wijze belicht moeten worden. Ook zou aandacht besteed moeten worden aan rituelen, zoals kleding, een symbolische beeltenis achter de vertegenwoordigers van het gerecht, de opening van de bijeenkomst en het welkom heten van de deelnemers.²⁹

Het meest heikele punt dat uit onze analyse naar voren komt, betreft de wijze waarop invulling kan worden gegeven aan het recht op adequate verdediging. Uit ons onderzoek bleek vooral de vertrouwelijke communicatie tussen de verdachte en zijn advocaat een pijnpunt te zijn: de verdachte kon zijn advocaat meestal niet eens zien en vertrouwelijk overleg voorafgaand aan of tijdens de zitting was vaak niet mogelijk. Hoe met deze heikele situatie om te gaan, zou in een rechtstaat uiteraard niet alleen het probleem van de advocatuur moeten zijn en kan wellicht alleen met radicale middelen worden opgelost. Zo is wel geopperd twee advocaten aan een verdachte toe te wijzen, zodat er één in de zittingszaal

aanwezig kan zijn en de ander in de videoruimte bij de verdachte.³⁰

Viderechtspraak kent dus een aantal belangrijke obstakels. Die obstakels zijn al problematisch bij de zittingen waar in coronatijd het meest van telehoren gebruik is gemaakt: pro-formazittingen en raadkamers gevangenhouding, maar krijgen extra gewicht waar het (ook) de inhoudelijke behandeling betreft, zoals bij EBI-zaken. Dat zijn immers grote zaken, waarbij de verdachten zware straffen boven het hoofd hangen. Dat maakt het nog nijpender als de communicatie via een videoverbinding niet goed verloopt, of als de verdachte niet goed kan overleggen met zijn advocaat. De obstakels zijn niet makkelijk weg te nemen: een 'hoogwaardige' videoverbinding zoals de minister voor de EBI voorstelt, is niet genoeg. De minister raakte weliswaar geïnspireerd door Italië dat maffia-verdachten via telehoren berecht, maar ook daar loopt men tegen problemen in de communicatie, effectieve verdediging en vertrouwelijke communicatie aan.³¹ Ook bij de eventuele plannen om in reguliere zaken verdachten hun aanwezigheidsrecht te laten uitoefenen door middel van een videoverbinding daar waar het nog niet de inhoudelijke behandeling betreft, plaatsen wij kritische kanttekeningen indien dit niet geschiedt met uitdrukkelijke instemming van verdachten.

De bevindingen uit ons onderzoeken nopen ook hier tot nadere bezinning. De rechtspraak moet zich afvragen: kunnen de problemen met de logistiek en de techniek van het videohoren in de realiteit van het gevangeniswezen ooit structureel worden opgelost? Welke zaken worden wel of niet met viderechtspraak gedaan en wie bepaalt dat? Zouden de 'hoogwaardige' videoverbindingen, zoals de minister die belooft voor de EBI-videozittingen, niet de standaard moeten zijn voor alle locaties van waaruit verdachten of veroordeelden per video aan hun zitting deelnemen? Is het überhaupt mogelijk om goed via een videoverbinding te communiceren met kwetsbare verdachten? En moeten voor een effectieve verdediging twee advocaten aan een verdachte worden toegewezen, zodat er één in de zittingszaal kan zijn en de ander in de videoruimte bij de verdachte? Gezien de grote belangen die op het spel staan, lijkt het streven naar efficiency en kostenbesparingen niet de beste raadgevers om digitale rechtspraak vorm te geven. •

24. Legg 2021.

25. Legg 2021.

26. Rossner, Tait & McCurdy 2021.

27. Legg 2021, p. 181.

28. Rossner, Tait & McCurdy, 2021.

29. Rossner, Tait & McCurdy, 2021.

30. De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020.

31. De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020.